

זר לאכלו. ובוזה תתעלה מעלת המקדש ויהיה הקשר אמיץ ומכובד. הרושם מספיק גם אם יהיה מיוחד דוקא במה ששייך בכל הקרבנות, על כן יצאה האליה מהכלל. וכן מספיק הוא אם מה שיש לו תכונה מיוחדת יחשב במעלתו, כמו החלב שיש לו בטבע תכונה אחרת, משא"כ יותרת הכבד שהיא דומה לשאר הבשר בתכונתו, אין יתרון של חלק גבוה ניכר בו כל כך. על כן הוא אינו בכלל האיסור אעפ"י שהוא מן האימורין.

הדם, נוהג בו גם כן הטעם של חלב כי הוא ניתן לכפרה, ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר (ויקרא יז). אלא מצד שהרוח המוסרי גם כן חופף עליו, להמנע מרגש אכזריות, שהוא מביא סוף כל סוף לידי העליה הגדולה של הרמת ערך בעלי-חיים והכרת זכויותיהם, על כן הוא מתרחב יותר ונוהג גם כן במינים שאינם ראויים לקרבן, מכל מקום נתחברו בו שני הטעמים ביחד, אשר מזה נובעת ההלכה שדם שאינו ראוי לכפרה אין חייבים עליו.

(מתוך כתבי הראי"ה קוק בענין טעמי המצוות – נדפסו ב'בשמן רענן' ח"ב)

פרק תשיעי – 'העור והרוטב'

דף קיז: 'כדרך שבני אדם מוציאים לזריעה, חטה בקליפתה' – צריך לומר שכן היתה הדרך במקומו של תנא דבי ר' ישמעאל. אמנם עתה בכל המדינות הללו זורעים חטה כמות שהיא ללא קליפה. ונראה שזה שאמרו בכתובות (קיא:): 'חטה שנקברה ערומה' – משום ששם היו נוהגים גם כן לזרעה ללא קליפה, כמנהג מדינות אלו. (תורת חיים).
והתורא"ש פרש, שדרך חטה ליזרע בלא קליפה, כמו שאמרו בכתובות, וכאן הכוונה שפעמים שמוציאים אותה בקליפתה ואין מקפידים. (ובתוס' מפורש להפך, שבדרך כלל זורעים בקליפה).

דף קיח

'שומר להכניס ולהוציא לא צריך קרא, קל וחומר מיד אתי, ומה יד שאינה מגינה – מכנסת ומוציאה, שומר לא כל שכן' – ואעפ"י שהשומר אינו משמש כיד לאחיזה – סברה היא שהשומר נצרך וחשוב יותר לאכל, שהוא מגן עליו, מן היד שאינה צורך חשוב כל כך. וכשריבה הכתוב לכם – לכל שבצרכיכם, אם היד נחשב צורך, ודאי וודאי שהשומר ייחשב צורך. (פשוט)

'השתא עיולי מעיילא, אפוקי מיבעיא?!' – פרש הר"ן בחידושו: אם הכלי נטמא אגב היד, הרי שהכלי נגרר אחר היד וכשנטמאת היד נטמא הכלי, אם כן, כל שכן שראוי לומר שתהא היד נגררת אחר הכלי וכשהכלי טמא, יוצאת טומאתו דרך היד.

(בתורת חיים הקשה על סברת הגמרא, ופרש דלא כרש"י (ושאר ראשונים), ש'להוציא' היינו שאם נטמא עיקר, יוצאת טומאתו ליד עצמה. ובוה יישב כמה דקדוקים בסוגיא).

זאימא יד להוציא ולא להכניס, שומר להוציא ולהכניס, אבל יד להכניס ושומר לצרף לא? – יד

יתירא כתיב, תנור וכירים יתץ וגו' לכם – לכל שבצרכיכם, לרבות את הידות' – משמע שהגמרא נוקט שהתנור מקבל טומאה על ידי היד שלו שנוגעת בדבר טמא, (שהרי באנו ללמוד 'יד להכניס' מתנור), הגם שאין טומאה לכלי חרס מגבו, צריך לומר שדין ה'יד' שונה מגב הכלי, וגזרת הכתוב היא, שיד מכנסת טומאה, שלא כגב.

ואולם לפי מסקנת הסוגיא אין צורך בכך, ונראה שאין התנור מקבל טומאה לא מגבו ולא מידו. (עפ"י תוס' בכורות לה. ד"ה הרי. ונראה שזו גם כוונת התוס' בנדה כו. ד"ה מן התנור, אלא שקיצרו. וכ"כ שם בתורא"ש). ובמקום אחר (לעיל כד: ד"ה וגבו) כתבו התוס' שכוונת הגמרא לרבות את הידות בתנור – להוציא, ונמצא 'יד' הנאמר בזרעים מיותר – להכניס.

(וכשארמו להלן ללמוד מתנור, היה אפשר לדחות, שאם מתנור דיו לבא מן הדין להיות כנידון, שאין היד מכניס אלא מוציא). והרמב"ן פרש שהכוונה כאן ליד שיש בה חלל, שמקבלת טומאה מאוירה, כדין תוך הכלי. (ובתורא"ש חולק וסובר שיד חלולה אינה נחשבת כתוכו של כלי. וכ"כ הר"ש והרא"ש – כלים ג, ד, שאין אויר ליד כלי חרס). עוד כתב הרמב"ן, כגון יד של עץ או של אבן המחוברת לתנור באוירו. (והרשב"א תמה הלא כיון שאין היד חלולה, כיצד תקבל טומאה ללא תוך.

ואולם הרמב"ן סובר כיון שהיד אינה של חרס, אין צריך שיהא לה 'תוך', הגם שהכלי בכללותו כלי-חרס הוא. אלא שמ"מ אילו היד יוצאת מגב הכלי, הרי אינה עדיפה מגבו של הכלי שאינו מקבל טומאה, וכמו כן אילו יוצאת היד מתוכו אלא שעשויה מחרס – לא תקבל טומאה שאין זה 'תוך', ואין כלי חרס מקבל טומאה אלא מתוכו, אבל בצירוף שני הדברים, שיוצאת מתוכו ואינה של חרס, הרי כשאתה דן עליה מבחינת הכלי בכללותו, היא נידונית כתוך, שמקבל טומאה, וכשאתה דן מצד היד עצמה הלא אינה עשויה מחרס, ואין צריך לה תוך, הלכך היד נטמאת ונטמא עמה הכלי. עוד בענין ידות בכלי חרס – ע' בקהלות יעקב, טהרות ד).

עוד בהגדרת דין 'ידות' – ע' חדושי הגר"ח על הש"ס – 'בדין בית קיבול העשוי למלאות'; חזון יחזקאל; קובץ ענינים, ועוד.

'פירות שלא הוכשרו – כתנור שלא נגמרה מלאכתו דמי' – וכן באר בספר החינוך (קס): אין כל אכל שבעולם נקרא אכל לקבל טומאה, עד שיבוא עליו מים, אחר שנעקר מן הקרקע. ואעפ"י שאמרו שגזרת הכתוב הוא, יש לסמכו קצת אל הטעם לפי מה שיעלה בתחילת המחשבה, ולומר, לפי שהתורה לא תחשוב שום דבר להיות ראוי לדינים שבו עד שעת גמר מלאכתו, כמו שידוע בדיני הפירות לענין תרומה ומעשרות, וכן החלה, שאין עונתה עד שתתגלגל הקמתה. ועל כן גם בענין הטומאה נאמר שאין דיני טומאת הפירות וטהרתם עד גמר מלאכתם. ולפי שדרך בני אדם בקצת פירות וירקות להדיחם מעפרם טרם אכילתם, היה הענין לומר על כולם דרך כלל, שלא יהו נקראין 'אכל' עד שיוכשרו במים. ומן הטעם הזה בעצמו אמרו שהכשרם הוא כשהודחו ברצון הבעלים וכו'.

(וכן מבואר ברש"י (שמיני יא, לח), שענין ההכשר הוא להחל שם 'אכל'.

וכן כתב הרשב"ם (שם): 'מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המינין; לא הזקיק הקב"ה טומאה למיני אוכלים ומשקין עד שתיקנם לצורך מאכל, ונתינת מים היא תחילת תיקונם ועיקר חשיבותם לצורך אכילה'. (וע' טעם אחר בפירוש הרמב"ן עה"ת – שם).

ע"ע: חזו"א מכשירין ט, ח; בית ישי עה הערה ג; שיעורי ר' שמואל ב"מ כב. עמ' קעד; ב"ב יט: עמ' כד; שו"ת דובב מישרים ח"א ס; שלמי שמעון סי' מד. וע' להלן).

'מה להנך שכן מטמאין שלא בנגיעה, תאמר בזרעים שאין מטמאין אלא בנגיעה' – אף על פי

שהזרעים יכולים להיטמא במשא ובאהל וכו' ללא נגיעה – נראה שהפירכא אינה מתיחסת לדינים אלא למדובר בפרשה, שהכתוב מדבר על שרץ שטימא את הזרעים בנגיעה, משא"כ נבלה ותנור, מדובר כשנטימאו שלא ע"י מגע.

וזהו שפרש רש"י שהיא 'פירכא כל דהו', כי אין כאן חומרה, אלא שיש צד כלשהו המשותף לשנים שאיננו בשלישי. (כנ"פ. ומהרש"א ז"ל הקשה מדוע היא פירכא כל דהו הלא ודאי הוא חומר. ולהאמור אין קושינו מובנת וצ"ע. וכן מיושבת קושית הרש"ש).

באופן אחר יש לפרש לפי גרסתנו 'מטמאין' (ולא 'מיטמאין' כגרסת רש"י), שהנבלה מטמאה במשא, וכן התנור מטמא אוכלין באוירו, אבל אוכלין אינם מטמאים דבר אחר אלא במגע. (כן פרש הרש"ש).

(ע"ב) 'הפיטמא של רמון' – הפיטמה היא דד הנתון בתוך ה'כתר' שבראש הרמון. (אותו כתר נקרא 'מסרק' על שם שעשוי פגימות פגימות). – 'מצטרפת' כי היא שומר לפרי. אבל 'הנץ שלו' – העשוי כעין שערות דקות סביב הפיטמא, בתוך אותו גביע דמוי כתר – אין מצטרף, שאינו אלא שומר דשומר. (עפ"י הערוך; חדושי הר"ן ועוד)

'אמר רב: יש יד לטומאה ואין יד להכשר' – אבל 'שומר' יש להכשר לדעת הכל, שהרי כתוב וכי יתן מים על זרע – כדרך שבני אדם זורעים בקליפתם. (רמב"ן, רשב"א, חדושי הר"ן, תורא"ש, תוס' לעיל לו: ד"ה ועדיין; פסחים כ. ד"ה ובשעת. וע' חדושי הנצי"ב על תד"ה שומר).

'הכשר תחלת טומאה הוא' – אין זו סתירה למה שאמרו לעיל (בע"א), פירות שלא הוכשרו כתנור שלא נגמרה מלאכתו היא – כי אמנם טעמא דקרא הוא משום 'גמר מלאכה' של האכל, וכמו שכתבו הראשונים (מובא לעיל), וזה עיקר ענינו של הדין, אך כיון ש'לא פלוג רחמנא', וגם אוכלין שאינם צריכים מים לתיקון אכילה, גזרה תורה שצריכים הכשר, הרי שבסופו של דבר יש לדון את ההכשר כתחילת טומאה. (עפ"י בית ישי עה הערה ג, ע"ש הסברים ודוגמאות רבות לענין זה).

נראה שזה הטעם במה דקימא לן (ע' להלן קכח). שהכשר שקדם למחשבה אינו מכשיר, כיון שהכשר כזה א"א לו לידון כתחילת טומאה, שעדיין אין עליו שם אכל.

'אמר רב: אין יד לפחות מכזית ואין שומר לפחות מכפול' – טעמו של רב, שאין יד אלא לשיעור טומאה, דהיינו כזית. ואין שומר אלא לשיעור זרע גדול, דהיינו פול, כמו שכתוב על זרע זרוע. (ומכתוב זה למדנו 'שומר', כאמור לעיל. ולמד מבריה גדולה, שהוא זרע הפול).

ור' יוחנן חולק על טעמים אלו, ולשיטתו אין שיעורים ליד ולשומר. (רמב"ן. ואולם לדעת רש"י ותוס', מודה ר' יוחנן שאין יד לפחות מכפול. ולשיטתם אין מקור הדין מ'על זרע זרוע' אלא צ"ל דסברא בעלמא היא, שדבר קטן מכפול אינו חשוב להיות לו יד.

גם הרשב"א נטה מדברי הרמב"ן, כי מדוע תפש רב שיעור כזית דוקא, ולא כביצה או כעדשה. ויש מקום לפרש עפ"י מש"כ במנ"ח (ח, א צב, ב. מובא לעיל קח), שסתם שיעורי תורה בכזית, כל שלא נאמרה הלכה אחרת, וגם בדברים שאינם שייכים לדין 'אכילה' דוקא).

– ערש"י ותוס'. על שיטת הראשונים בדין קבלת טומאה בכל פחות מכביצה – ע' במובא בזבחים לא קו. מו"מ בדברי התוס' כאן – ע' קהלות יעקב טהרות מח.

התוס' פרשו שמדובר שיש כאן אוכלין כביצה המחוברים, אלא שאינם מחוברים כל כך עד שיעלו עם היד, שאם יגביה היד, יתנתק שאר האכל מאותו פחות מכזית, לפיכך אינו נחשב 'ד' לכביצה אלא לאותו פחות מכזית. וכתב הר"ן בחידושו:

'ומכאן משמע שאלו שחותרין בסכין הלחם קודם שיעשה 'המוציא', צריך שלא יהיה החתך כל כך גדול, כדי שיהא כל הככר מיטלטל על יד החתיכה ההיא, ואי לא – הויא ליה כאילו הכל חתוך ופרוס ואנן שלימה בעינן. ואף על גב דכשמגביה כל החתיכות ביחד, מטלטל הככר כולו – כיון דאיכא חתך אחד דלא יכיל לטלטולי ביה מיד, הוי ליה פרוס וצריך למבצעי מככרא שלימתא. כך נראה'. (וכ"כ הרא"ש – פ"ג דטבול-יום, והובא בשו"ע או"ח קסז, א.)

ונראה, שזה דוקא כאשר בוצע על ככר שלמה, אבל ככר שאינה שלמה, אם כי עדיף לברך על חתיכה גדולה, שלכן אין לחתוכה לפני הברכה אלא לאחריה (כמו שכתבו האחרונים, מובא במשנ"ב שם סק"ה), אולם אין טעם להקפיד לחתוך מעט ולא הרבה, כי סברת הראשונים אמורה רק לענין שלא יחשב שלם ע"י החתך אלא כפרוס, משא"כ כאן שבלאו הכי אינו שלם, כל שאינו מפריד החתיכות זו מזו, נראה כגדול. וכן מדויק בלשון המשנ"ב שם ובסק"ו.

אגב, זה שמובא בפוסקים שבשבת וביו"ט אין חותכים את הלחם עד אחר הברכה, כדי שיהיו הככרות שלמות, ומ"מ המדקדקים רגילים לרשום בסכין קודם הברכה. (מובא במשנ"ב קסז, י רע"ה) – נראה לכאורה טעמו של רישום זה, כדי למער הבציעה, שיחתוך באותו מקום שסימן ללא שהייה. ויש מקום לומר לפי"ז דהיינו דוקא בפת שיש בה חלקים אפויים יותר ופחות, שיש לבצוע ממקום שקדים (קרים) בישוליה, כמובא בגמרא, אבל פת שאפוייה כולה במדה שוה – לית לן בה.

ועל כל פנים, כל ששוהה יותר מחמת הרישום, על ידי שבא לכיון מקום הבציעה לפי הרישום – הרי יצא שכר זריותו בהפסדו.

דף קיט

רובי יוחנן אמר: כולה בשומר, והוא דאמר כאחרים – הרמב"ן פרש (דלא כרש"י ותוס', כנ"ל), שלכן ר' יוחנן מעמיד בשומר דוקא ולא ביד, כיון שלדעתו אין חילוק בין יד לשומר, ובשניהם אין שיעור כלל. (ומה שנקט 'יש יד לפחות מכזית ויש שומר לפחות מכפול' – כי תפס את לשון רב, אבל באמת יש יד אפילו לפחות מכפול), הלכך, בין אם נעמיד הבריייתא ביד בין אם נעמיד בשומר, על כרחך לומר שאחרים שנקטו 'כפול' – לאו דוקא הוא, ושוב נוח יותר להעמיד בשומר, משום דיוק הלשון, כבסמוך.

(ע"ב) 'שלש קליפות בבצל... אמצעית – שלמה מצטרפת, קדורה אין מצטרפת' – לא בכל המינים אומרים כן, כי יש והשומר, אעפ"י שנחסר חלק ממנו, הוא ממשיך להוות 'שומר' לאותו מקום שנשאר קיים, (כאשר אומרים כן בכביצה שלוקה ובעצם שיש בו מוח, וכן ברמון), אלא טבע קליפת הבצל כאשר היא נחתכת, מתמעכת ונופלת, ולכך קדורה בטלה מלהיות 'שומר'. (עפ"י חזון איש עוקצין ב, ז'.)

תא שמע, רבי אלעזר בן עזריה מטהר בשל פול ומטמא בשל קטנית מפני שרוצה במשמישן' – יש לשאול מה ראייה, שמא מדבר לענין הכנסת טומאה לגרגר, והלא מדרבנן אוכל מקבל טומאה אף בפחות מכביצה (לפי מה שצדדו התוס' לעיל)? ויש לחדש ולומר שלא החמירו רבנן אלא באוכל עצמו ולא במגע בשומר. וצריך עיון. (חדושי הנצי"ב לעיל קח: ע"ש).

דפים קיח – קיט

- קפו. א. מהם השיעורים המנימליים של דבר, להיות לו 'יד' ו'שומר'?
- ב. האם יש תורת יד ושומר ל'תרמיל' או לקלח של פולין ושל שאר קטניות?
- ג. האם קליפות הבצל מצטרפות להשלמת שיעור טומאה?
- ד. שומר על גבי שומר – מה דינו?
- ה. שומר-אוכל שחלקו – האם מצטרפים החלקים עם האוכלים לכביצה?
- ו. נימה שמאחורי הברש – האם יש לה תורת 'יד' או 'שומר'? ומה דין הזקן שבראש השבולת ('מלאי')?
- א. רב אמר: אין יד לפחות מכזית ואין שומר לפחות מכפול, (לא להצטרף ולא להכניס טומאה או להוציא. רש"י). ר' יוחנן אמר: יש יד לפחות מכזית (אך לא לפחות מכפול. רש"י, תוס', רשב"א. ולדעת הרמב"ן יש יד לר' יוחנן אפילו לפחות מכפול), ויש שומר לפחות מכפול. (וכן הלכה. רמב"ם – טו"א ה, ג).
- מבואר בגמרא שכבר נחלקו תנאים בדבר, ויש אפשרות לומר שלדעת יהודה בן נקוסא, וכן לדעת ר' יהודה, אין שומר לפחות מכזית. (וכן סובר ר' ישמעאל אליבא דבר פדא, לפרש"י ותוס' להלן קכד:).
- לא נחלקו רב ור' יוחנן אלא בדבר שאינו שלם, כגון בשר וכדו', אבל בריה שלמה – יש 'שומר' אפילו לדבר קטן, כגון חטה בקליפתה. (וה"ה ל'יד'. מאירי).
- (א. לענין טומאת נבלה, אפילו 'שומר' שיעורו כ'יד', שהרי אין לשומר דנבלה אלא תורת יד. כן צדד התורא"ש להלן קכד: וכן משמע ממה שאמרו לעיל שומר דנבלה לא צטרף קרא אלא מלתא דאתא בק"ו. ואילו היה שיעורו כשומר, הלא דיו לבא מן הדין להיות כנידון, ודאי צטרף קרא לשיעור מועט – ומ' שגם לפי האמת דינו כיד בלבד.
- ב. ע' בחזו"א (ריד. ע"ש) שלפי מסקנת הסוגיא אין הכרח לסברת 'בריה שאני').
- ב. 'תרמיל' (הוא ה'שרביט' לפרש"י) של הקטניות, אפילו יש בו רק גרגר אחד, הרי הוא 'שומר' (שמונע עירוב הפסולת בגרגרים), אבל של פול – ר' אלעזר בן עזריה מטהר, לפי שאין צורך בו, (שהוא גדול, ונוח לבררו ללא השרביט). כן סברנו לפרש בתחילה.
- רב אחא בר יעקב פרש, שהמדובר על הקלח, ומשום יד לאחיות הגרגרים, ובשל פול אין צורך בתפישת הקלח, מפני גדלו, ולכך אינו מהוה 'יד'. (ולפי האמת אפשר לפרש כפירוש שסברנו בתחילה, שהרי בריה שאני. ועכ"פ ודאי אין הכרח שנחלקו הפירושים לדינא.
- השרביט אינו נחשב 'יד' לשרביט אחר. עפ"י חזו"א עוקצין א, ט).
- ג. ר' יהודה אומר: שלש קליפות בבצל; הפנימית – נידונית כחלק מן הבצל ומצטרפת עמו אפילו אינה שלמה. האמצעית – כשהיא שלמה, מהוה 'שומר' ומצטרפת. קדורה – אינה מצטרפת. החיצונה – בין כך ובין כך אינה מצטרפת. (כיון שהיא שומר ע"ג שומר).
- (בפירוש המשנה (עוקצין ב, ד) כתב הרמב"ם שאין הלכה כר' יהודה, אבל בחיבורו (ה, יא) פסק כן, כי שתמא דגמרא כאן משמע שכך נוקטים, ואף נראה מן הסוגיא שחכמים אינם חולקים בדבר, כי אם חולקים, לא היו מקשים בפשיטות מר' יהודה. עפ"י כס"מ; חזו"א עוקצין ב, י; דמשק אליעזר).
- ד. שומר ע"ג שומר אינו חשוב 'שומר', (ואינו מצטרף, וה"ה שאינו מכניס ומוציא, כאשר אינו משמש כיד. כ"ג לכאורה).